

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЕКСПОРТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В АСПЕКТІ АГРОІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

В даній роботі розкрито сутність та зміст експорту сільськогосподарської продукції в умовах інноваційного розвитку агропромислового комплексу. Акцентовано увагу, що агроінновації виступають одним із головних факторів забезпечення сталого розвитку аграрного сектору і, як наслідок, всієї економіки держави, формування її позитивного іміджу на світовій арені, а експорт сільськогосподарської продукції є однією із найважливіших і стратегічних форм міжнародного співробітництва, особливо в умовах глобалізації продовольчої кризи. Визначено особливості нормативно-правового регулювання здійснення експорту зерна в Україні. Встановлено основні проблеми та недоліки існуючої системи транспортування сільськогосподарської продукції до інших країн світу в умовах воєнного стану. Проведено аналіз експортного потенціалу національного аграрного сектору. Зроблено висновки про те, що інтеграція у європейське торговельно-співробітництво може бути реалізована лише за умов забезпечення відповідного правового та інституційного середовища, яке може надати сільськогосподарським товаровиробникам можливість адаптувати виробництво до стандартів та вимог європейського ринку, що сприятиме полегшенню їх доступу на ринок ЄС. В сучасних умовах сільськогосподарської діяльності, експорт повинен розглядатися, перш за все, з точки зору державного управління як засіб контролю та засіб міжнародного співробітництва сільськогосподарських товаровиробників. Відзначено, що експорт виступає одним із головних та першочергових засобів забезпечення економічного міжнародного співробітництва. Досліджено основні проблеми та перспективи розвитку експорту сільськогосподарської продукції за сучасним законодавством України.

Ключові слова: агроекспорт, сільськогосподарська продукція, агробізнес, агроінновації, агроінноваційний розвиток, міжнародне співробітництво.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність є важливим напрямом забезпечення економічної безпеки держави, особливо у поєднанні з інноваційним розвитком. На сьогодні, агроінновації виступають одним із головних факторів забезпечення сталого розвитку аграрного сектору і, як наслідок, всієї економіки держави, формування її позитивного іміджу на світовій арені, а експорт сільськогосподарської продукції є однією із найважливіших і стратегічних форм міжнародного співробітництва, особливо в умовах глобалізації продовольчої кризи. Сприяння інноваціям проголошено однією зі сфер співробітництва між Україною та ЄС згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року [1]. Можна впевнено стверджувати, що виробництво достатньої кількості сільськогосподарської продукції та її успішна реалізація значною мірою впливають на вирішення соціально-економічних проблем, з якими стикається будь-яка країна. Проблеми низького рівня капіталовкладень в агросферу, складні економічні

умови та відсутність інвестицій є актуальними для України в умовах воєнного стану й потребують негайного вирішення. З метою економічної інтеграції до світової економіки Україна вступила до СОТ, що дало змогу в перший же рік збільшити експорт сільськогосподарської продукції на 34 відсотки. Актуальність даного дослідження зумовлюється тим, що експорт продукції агропромислового комплексу України відіграє важливу роль у функціонуванні національної економіки та забезпеченні конкурентоспроможності на міжнародній арені. Належне правове регулювання й удосконалення митно-експортних процедур експорту сільськогосподарської продукції, пошук альтернативних логістичних шляхів та впровадження агроінновацій у дану сферу є одним із важливих питань сьогодення, що здатне забезпечити поживлення національної економіки, підвищення доходів аграрних товаровиробників, задоволення продовольчих, економічних та соціальних потреб населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даній темі приділяли увагу такі науковці, як Г.С. Корнієн-

ко, Н. Кривенко, К. В. Наконечна, Т.І. Батракова. Вважаю, що у зв'язку із складними економічними умовами на даний час, новими проблемами експорту сільськогосподарської ця тема потребує більшого розкриття, адже значно збільшилось коло проблем, з якими зіштовхуються українські аграрії. У статті буде вивчено та проаналізовано альтернативні шляхи експорту сільськогосподарської продукції, складності з їх втіленням, а також впровадження агроінновацій як засобу технологічного зростання агропромислового комплексу.

Мета статті – проведення структурного аналізу правового механізму експорту сільськогосподарської продукції України в умовах агроінноваційного розвитку, а також розробка пропозицій з удосконалення чинного аграрного законодавства у даній сфері.

Виклад основного матеріалу. 2022 рік став переломним в житті кожного українця, адже життя поділилось на до та після. Із впевненістю можна сказати, що воєнний період кардинально відрізняється від звичного довоєнного життя, має свої особливості, що впливають на всі сфери життя, на всі галузі економіки та аграрного бізнесу. Безумовно, зазнали змін й агроекспортні відносини.

Для національних аграрних товаровиробників в умовах воєнного стану вкрай ускладнилося ведення агробізнесової діяльності, зокрема, й експорту сільськогосподарської продукції. При наявності обмежень у вигляді блокування морських портів, відсутності належних за пропускну здатністю альтернативних шляхів транспортування аграрної продукції, виникненні захисних бар'єрів з боку країн ЄС можливість реалізації продукції вітчизняними аграрними експортерами й уникнення збитків стають доволі проблематичними.

Водночас агроекспорт є основою валютної незалежності та економічного добробуту нашої держави. До повномасштабної війни за обсягами експорту Україна входила до п'ятірки найбільших експортерів зернових у світі й постачала 10% світового експорту пшениці, понад 14% кукурудзи і понад 47% соняшникової олії. [2]

І навіть зараз, в умовах воєнного стану Україна залишається ключовим постачальником на світових ринках зерна та соняшникової олії, з часткою понад 10% міжнародної торгівлі. До прикладу, в 2023 р. експортовано 16,1 млн т пшениці до 65-ти країн, 26,2 млн т кукурудзи до 80-ти країн і 5,7 млн т соняшникової олії до 130-ти країн світу [3].

Україна як один із найбільших експортерів сільськогосподарської продукції, зокрема, зернових культур, свого часу отримала назву «житниці Європи», адже завжди була потужним постачальником хліба на світові ринки. Сільськогосподарська продукція є одним із головних елементів експорту України. Зо-

крема, українська пшениця, кукурудза, ячмінь та рапс користуються попитом у понад 170-ти країнах світу.

Однак, воєнні дії зробили національний аграрний сектор прямою жертвою війни. Станом на червень 2023 року сума прямих збитків, завданих агропромислому комплексу України, складає 8,7 млрд дол. США (втрати, пов'язані зі знищенням та пошкодженням сільськогосподарської техніки, складають понад 4,7 млрд дол. США; втрати через знищення та крадіжки виробленої продукції оцінюються в 1,9 млрд дол. США). Непрямі втрати агропромислового комплексу оцінюються в 40,3 млрд дол. США [4]. Безумовно, це край негативно позначається й на агроекспортному потенціалі нашої держави.

За оцінками ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН), через війну сільські домогосподарства в Україні зазнали близько 2,25 млрд дол. США збитків. З них близько 1,26 млрд дол. США збитків завдано в галузі рослинництва та 0,98 млрд дол. США – у тваринництві. В Україні 25 % сільськогосподарських домогосподарств зупинили або зменшили обсяги виробництва продукції через війну, у прифронтових областях – 38 % [5].

Звичайно, у таких надскладних умовах аграрний сектор демонструє неймовірну стійкість та адаптивність, але попри це з продовженням воєнних дій збитки будуть лише збільшуватися, а економічна стабільність зменшуватися.

Як вбачається, серед основних викликів що постали перед аграрним сектором в умовах воєнного стану є такі:

- нестача ресурсів через зростання собівартості виробництва;
- дефіцит трудових кадрів у сільськогосподарському виробництві, адже внаслідок бойових дій багатьом працівникам та фермерам довелося припинити свою діяльність;
- знищення необхідної інфраструктури виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції. Ворог цілеспрямовано знищує зерносковища, склади, напрацьовану протягом тривалого часу логістику. Через брак електроенергії існують труднощі в зберіганні врожаю, що призводить до псування і значних втрат агропродукції;
- агроекологічні виклики. Наразі колосальної шкоди завдано ґрунтам, через бойові дії та мінування сільськогосподарських угідь аграрні виробники не в змозі використовувати до 30% полів для посіву (що сягало 5 млн га). Значної шкоди і втрат агросфери завдало й руйнування Каховської ГЕС [6].
- посилення кризових явищ у тваринництві, зокрема в м'ясо-молочній галузі. Так, на січень 2024 р. поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств в Україні оцінювали у 2233,60 тис. голів,

що на 3,3 % менше від показника на січень 2023 р., у т. ч. корів нараховували 1290,20 тис. голів (- 4,9 %). Близько 29 % тварин утримується на агропідприємствах, а 71 % – в господарствах населення [7].

Як наслідок, у держави не залишається іншого виходу, як шукати альтернативні варіанти реалізації сільськогосподарської продукції, її переробки з метою збільшення термінів зберігання. Спочатку це має опрацьовуватися на науково-технічному рівні, потім поступово має переходити до практичної реалізації, тож все це вимагає певного часу. Враховуючи сучасні реалії, держава не завжди в змозі швидко реагувати на зміну ситуації, й виробникам доводиться досить оперативно вживати певних дій самостійно. Бо ніхто так, як виробник, не усвідомлює важливість збереження зібраного врожаю від війни та постійних обстрілів, адже саме від них залежить як економічна, так і продовольча безпека держави. Враховуючи обстріли морських портів, елеваторів, інших об'єктів інфраструктури та підприємств агропромислового комплексу, одним із альтернативних рішень при зберіганні сільськогосподарської продукції може стати, як зазначалося вище, спорудження підземних зерносховищ, які будуть досить безпечними та міцними й відповідатимуть сучасним світовим стандартам. Як приклад, Китай, один із найбільших експортерів сільськогосподарської продукції, ще в минулому столітті застосовував підземні зерносховища в якості надійного об'єкта зберігання. В цих об'єктах зберігалось від 30 до 60 тис. тонн сільськогосподарської продукції. Тож, на сьогоднішній день є доцільним будівництво таких об'єктів в морських портах та на елеваторах, що вимагає адекватного нормативного врегулювання, впровадження спеціальних програм державної підтримки або грантового фінансування.

Ще одним варіантом зменшення вірогідності знищення української сільськогосподарської продукції може стати збільшення обсягів експорту за рахунок пошуку альтернативних логістичних шляхів, що буде запорукою безпеки не тільки для збереження продукції, а й для збереження життя людей, які безпосередньо здійснюють експорт. На необхідність перегляду підходів до організації логістичного забезпечення українського агробізнесу вказує і Г.С. Корнієнко [8, с. 202].

Як приклад, можна розглянути агрохолдинг «НІБУЛОН», який вміє приймати критично важливі рішення для забезпечення ефективності власної сільськогосподарської діяльності, адже у зв'язку із блокуванням Чорноморських портів у 2022 році, компанія прийняла рішення експортувати зерно залізницею до Румунії. Але через невідповідність стандартів залізничних шляхів та високу собівартість перевезень компанія була змушена приймати більш

вигідніші рішення щодо експорту сільськогосподарської продукції.

За рік було знайдено рішення експорту сільськогосподарської продукції річковим транспортом. Всього за 6 місяців «НІБУЛОН» збудувала філію з перевалки й експорту зерна річкою Дунай. На сьогодні дана компанія займає лідируючу позицію щодо експорту сільськогосподарської продукції. Ще одна філія «Бессарабська» була зведена в місті Ізмаїл на річці Дунай вже після початку повномасштабного вторгнення РФ у досить стислі строки. Сьогодні дана філія є драйвером компанії. На кінець 2023 року через цей термінал було перевантажено понад 2 млн тонн сільськогосподарської продукції. В умовах війни, коли звичні експортні маршрути заблоковані, ця філія стала важливим транспортним хабом, через який продукція екпортується у 25 країн світу [9].

Повномасштабне вторгнення змінило структуру партнерів України, оскільки навіть після 2014 року велика частина експорту припадала на такі країни, як РФ, Білорусь, Грузія, Сербія, Туреччина. Однак за підсумками 2022 року, відмічено зростання частки партнерів з країн Європейського Союзу. За попередніми оцінками Мінекономіки експорт товарів у ці країни зріс на 4,2 %, що склало приблизно 28 млрд. дол. США. Якщо у 2021 році йшлося про понад 14 тис. компаній, котрі експортували свою продукцію до ЄС, то у 2022 році їх кількість перевищила вже 17 тис. Передусім українська продукція екпортувалася до Польщі, Румунії, Угорщини, Німеччини, Італії та Іспанії [10].

Важливим важелем поглиблення інтеграції аграрного сектору України до правил САП ЄС (Спільна аграрна політика Європейського Союзу) виступає саме експорт сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках. Постійне забезпечення експорту аграрної продукції на зовнішні ринки можливо, з одного боку, за умови збільшення експортних потужностей діючих експортерів, а з іншого, – на основі розширення контингенту експортерів, які будуть спроможні створити на підприємствах і в господарствах ефективну систему харчової безпеки та отримують відповідні дозвільні документи. Це актуалізує необхідність завершення формування системи технічного регулювання для аграрного сектору та забезпечення впровадження суб'єктами господарювання основних вимог якості харчових продуктів [11].

Вказане сприятиме більшій інтеграції вітчизняного аграрного сектору до внутрішнього ринку країн Європи та світу, а також виступатиме ключовою умовою формування єдиного нормативного простору Україна – ЄС і на цій основі безперешкодного руху між ними товарів, послуг, капіталів, робочої сили, інформації тощо, в тому числі й сільськогосподарської продукції.

Висновки. Отже, розвиток зовнішньоекономічної діяльності держави, диверсифікація аграрного ринку, агроінноваційний розвиток, міжнародне співробітництво, адаптація до права Європейського Союзу сприятиме економічному зростанню й відкриватиме принципово нові можливості для національних суб'єктів агробізнесу. Міжнародна торгівля є рушійним фактором економічного розвитку держави, водночас провідну роль у цьому процесі, безумовно, відіграє здійснення зовнішньоекономічних операцій експортерами сільськогосподарської продукції. Саме тому є безсумнівною важливість аграрного сектору економіки та його державно-правового регулювання як сукупності заходів, спрямованих на регулювання економічної діяльності суб'єктів таких правовідносин, адже від розвитку аграрного сектору економіки чималою мірою залежить економічна безпека України.

Використання переваг процесу євроінтеграції, які закладені в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, має сприяти: по перше, встановленню однакових вимог як до національного ви-

робника агропродовольчої продукції, так і до імпортера; по-друге, узгодженню вітчизняної аграрної політики з цілями та принципами САП ЄС; по-третє, поступовому зростанню обсягів торгівлі аграрною продукцією й розширенню її асортименту; по-четверте, усуненню тарифних і нетарифних бар'єрів, які стримують процес лібералізації торгівлі.

Підсумовуючи, можна сказати, що блокування українських морських портів, сухопутних кордонів та обмеження експорту сільськогосподарської продукції досить негативно впливають та економіку держави, це призводить до зниження податкових надходжень, зниження внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію та імідж України на міжнародному ринку. Але, впевнено можна сказати, що попри складні економічні умови, Україна здатна, повинна і може більше активізувати наявний експортний потенціал, щоб підвищити конкурентоспроможність та посісти провідне місце на світовому ринку сільськогосподарської продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text>
2. Загроза продовольчій безпеці світу / Міністерство закордонних справ України. . 23 листоп. 2023. URL: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu>
3. На розмінованих землях України вже можна виростити 1 млн т зерна. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. 2024. 17 січ. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245689.html
4. Звіт про прямі збитки інфраструктури та непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на червень 2023 року. KSE. Липень 2023. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/June_Damages_UKR_-Report.pdf
5. Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine. Findings of a nation-wide rural household survey, December, 2022. FAO. URL: <https://doi.org/10.4060/cc3311en>
6. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи: міжнародна колективна монографія / [редкол., гол. д. е. н. В.В. Небрат]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ, 2023. 571 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-develop...>
7. Тенденція скорочення поголів'я ВРХ в грудні 2023 року продовжилась. АВМ. 15 січня 2024. URL: <https://avm-ua.org/uk/post/tendencia-skorocenna-pogoliva-vrh-v-grudni-2...>
8. Корнієнко Г.С. Агробізнес в Україні: теоретико-правові проблеми становлення та розвитку: моногр. Харків: Юрайт, 2023. 560 с. Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку: колективна монографія / за ред. д.ю.н., проф. А. П. Гетьмана та д.ю.н., проф. Т. В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. 576 с.
9. «Гордість «НІБУЛОНу»: колектив філії «Бессарабська». НІБУЛОН, 11 лютого 2024. URL: <https://www.nibulon.com/gordist-nibulon-kolektiv-filii-bessarabska-9433/>
10. Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи: монографія / за ред. Т.О. Зінчук. Київ: «Центр учбової літ-ри», 2019. 494 с.
11. Кривенко, Н. Інтеграція ЄС: значення Спільної аграрної політики. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. Вип. 4. С. 54-69.
12. Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку: колективна монографія / за ред. д.ю.н., проф. А. П. Гетьмана та д.ю.н., проф. Т. В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. 576 с.

REFERENCES

1. Law of Ukraine on Ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand, № 1678-VII (2014, September 16). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text> [in Ukrainian].
2. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2023, November 23). *The threat to the world's food security*. Retrieved from: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu> [in Ukrainian].
3. Press Service of the Apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine (2024, January 17). *It is already possible to grow 1 million tons of grain on demined lands of Ukraine*. Retrieved from: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245689.html [in Ukrainian].
4. KSE (2023, July). *Report on direct infrastructure damage and indirect economic losses from the destruction caused by Russia's military aggression against Ukraine as of June 2023*. Retrieved from: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/June_Damages_UKR_-Report.pdf [in Ukrainian].
5. FAO (2022, December). *Ukraine: The impact of the war on agriculture and village life in Ukraine. Results of the National Rural Household Survey*. Retrieved from: <https://doi.org/10.4060/cc3311en> [in Ukrainian].
6. Nebrat V. V. (Ed). (2023). *Reconstruction for the sake of development: foreign experience and Ukrainian perspectives*. The National Academy of Sciences of Ukraine, the State University of Economics and the predicted National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv. Retrieved from: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf> [in Ukrainian].
7. AVM (2024, January 15). *The downward trend in cattle numbers continued in December 2023*. Retrieved from: <https://avm-ua.org/uk/post/tendencia-skorocenna-pogoliva-vrh-v-grudni-> [in Ukrainian].
8. Kornienko, G.S. (2023). *Agribusiness in Ukraine: Theoretical and Legal Problems of Formation and Development*. Yurait. Hetman, A. P. & Kurman, T. V. (Eds.) *Agrarian and land law of Ukraine: modern paradigm and development prospects*. Kharkiv [in Ukrainian].
9. NIBULON, (2024, February 11). *The pride of 'NIBULON: the staff of the 'Bessarabska' branch*. Retrieved from: <https://www.nibulon.com/gordist-nibulonu-kolektiv-filii-bessarabska-9433/> [in Ukrainian].
10. Zinchuk, T.O. (2019). *Agricultural policy of the European Union: Challenges and Prospects*. Kyiv: Center for Educational Literature [in Ukrainian].
11. Kryvenko, N. (2019). EU integration: the importance of the Common Agrarian Policy. *Bulletin of the Ternopil National Economic University*, 4, 54–69 [in Ukrainian].
12. Hetman, A.P. & Kurman, T.V. (2022). *Agrarian and land law of Ukraine: modern paradigm and development prospects*. Kharkiv: Yurayt [in Ukrainian].

SHUDROV VIACHESLAV

Post-graduate student at the Department of Land and Agrarian Law
of the Yaroslav Mudryi National Law University

LEGAL PROBLEMS OF AGRICULTURAL EXPORTS PRODUCTS IN THE ASPECT OF AGRO-INNOVATION DEVELOPMENT

Problem setting. Foreign economic activity is an important area of ensuring the economic security of the state, especially in combination with innovative development. Moreover, the analysis of the export potential of agricultural products of Ukraine was carried out. It was concluded that integration into European trade cooperation can be implemented only under the conditions of ensuring the appropriate legal and institutional environment, which can provide agricultural producers with the opportunity to adapt production to the standards and requirements of the European market, which will facilitate their access to the EU market.

Analysis of recent research and publications. Such scientists as H. S. Kornienko, N. Kryvenko, K. V. Nakonechna, and T. I. Batrakova pay attention to this topic. I believe that due to the difficult economic conditions at the moment, new problems of exporting agricultural data, the topic needs more disclosure, especially since the range of problems faced by Ukrainian farmers has grown significantly. The article will explore and analyze alternative ways of exporting agricultural products, difficulties with their implementation, as well as the introduction of agro-innovations as a complex technological growth of the agro-industrial complex

Purpose of the research is to carry out a structural analysis of the legal mechanism of the export of agricultural products of Ukraine in the conditions of agro-innovative development, as well as to develop proposals for improving the current agricultural legislation in this area.

Article's main body. This work reveals the essence and content of the export of agricultural products in the conditions of innovative development of the agro-industrial complex. Specific features of regulatory and legal regulation of grain export in Ukraine are determined. Also the main problems and shortcomings of the existing system of transportation of agricultural products to other countries of the world are established in this article.

An analysis of the export potential of the national agricultural sector was carried out. It was concluded that the integration into the European trade cooperation can be carried out only if the appropriate legal and institutional environment is provided, which can give agricultural producers the opportunity to adapt production to the standards and requirements of the European market, which will facilitate their access to the EU market.

It is necessary to initiate negotiations with partners for increasing export volumes, primarily of wheat, corn, rapeseed, and sunflower oil.

Conclusions and prospects for the development. In the current situation with agricultural activity, export should be considered, first of all, from the point of view of state management, as a means of control and stability of international cooperation of agricultural producers. In this article was noted that export is one of the main and primary means of ensuring international economic cooperation and have been studied the main problems and prospects for the development of the export of agricultural products and agro-innovative development under the modern legislation of Ukraine.

Key words: agricultural export, agricultural production, agribusiness, agro-innovative, agro-innovative development, international cooperation.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Шудров В. С. Правові проблеми експорту сільськогосподарської продукції в аспекті агроінноваційного розвитку. *Право та інновації*. 2024. № 2 (46). С. 100–105.